

BOG 2:

MARKEDSØKONOMI

I Bog 1 analyserede vi den nødvendige, om end ikke tilstrækkelige, forudsætning for markedet, nemlig privatejendommen. I Bog 2 er genstanden det almene markeds nødvendige bestemmelser; det vil herunder blive vist at disse indbegriber penge. Bogen abstraherer fra alle kapitalbestemmelser, herunder især profit og rente, eftersom kapitalen først behandles i Bog 3.

Bog 2 er inddelt i 3 sektioner:

Sektion C behandler den subjektive værditeori i dens østrigske og neoklassiske variant. Det vises at denne teori må begrundes i individualismen, således at den subjektive værditeoris gyldighed rækker præcis så langt som individualismens.

Sektion D indledes derfor med en diskussion af individualismen (Kapitel 11). Det konkluderes at individualismen har en vis relativ gyldighed som fundament for en analyse af markedsøkonomien. Det neoklassiske og østrigske bud på en sådan analyse - hhv. den generelle ligevægtsteori og markedsproces tilgangen - diskuteres dernæst kritisk i Kapitel 12 om koordinationsproblemet.

'Lærdommene' fra kritikken i de to sektioner udmøntes positivt i Kapitel 13, hvor jeg fremlægger grundmodellerne for en kritisk fremstilling af markedsøkonomi, karakteriseret ved en socialt begrundet syntese af det individualistiske og sociale synspunkt: Privatejendommen - en social institution - sikrer at den enkelte forbruger frit kan vælge blandt varerne, ligesom den enkelte producent suverænt bestemmer hvad og hvor meget der skal produceres, men samtidig sætter tvangen til social samordning grænser for denne frihed og individualisme.

Sektion E afslutter Bog 2 om markedsøkonomi og danner dermed overgang til Bog 3 om kapitalen.

Sektionens tema er pengenes rolle i markedsøkonomien. Det centrale problem i pengeteorien er om penge er en vare eller ej? Hvis ja, kan nytteteori og ligevægtsteori appliceres, hvis nej, må vi se os om efter andre teorier og begrebsapparater. Dette diskuteres i det teorikritiske Kapitel 14, hvor de klassiske subjektivist (der sagde 'nej') sættes op overfor Walras og hans arvtagere (der siger 'ja'); herunder kritiseres idéen

om et 'pengemarked' som irrationel.

I Kapitel 15 udvikler jeg en pengeteori, baseret på økonomiens private karakter. Fremstillingen er kortfattet, idet jeg holder mig til det helt fundamentale. Specielt diskuteres kun perifert kvantitative spørgsmål; spørgsmålet om hvorvidt varen afsættes til en høj eller lav pris, reducerer jeg til spørgsmålet om hvorvidt den afsættes eller ej.

Vi vil se at pengene har både koordinerende og diskoordinerende egenskaber; de bidrager på deres egen måde til at løse koordinationsproblemet, men skaber samtidig nye problemer i form af udstødning og mulighed for makroøkonomiske kriser. Disse problemer omtales i Kapitel 16, hvor det antydes at kapitalen kan begribes som et forsøg på at overvinde dem.

Sektionens resultater opsummeres i afsnit 16.4.

Sektion C. Kritik af subjektiv økonomiteori

At the goal, where the wants and desires of men are actually satisfied, and where the different commodities and services are directly comparable at their margins, as ministrants to human wants, we come upon the ultimate seat and source of value. "Everywhere hath she sway, there is her Imperial throne." It is there that the direction of human effort is put to the economic test, and thence that the signals are flashed back all along the line, stimulating and checking the distribution of resources at every point of division. No raw material, no machine, no specialised talent, no natural or artificial contribution of things, has any value except the derived value which it draws from its anticipated contribution to some ultimate service that shall be placed on the scale, tried, compared and appraised, before this imperial throne of Human Demand. Wicksteed i *Common Sense of Political Economy*, p.393.

Teorihistorisk set finder vi et klart skel mellem objektive og subjektive økonomiske grundteorier (værditeorier).

Ricardo, Marx og Sraffa er de mest kendte repræsentanter for den **objektive** teori. Marx knytter værdien og priserne til det socialt nødvendige arbejde. I den 'partielle' analyse er dette arbejde bestemt socialteknologisk, nemlig som den arbejds mængde, der med den givne teknologi er nødvendig for at producere varen. I den 'generelle' analyse inddrages de objektive - nemlig livsnødvendige - behov i det socialt nødvendige arbejde, idet dette bestemmes som den deling af det sociale arbejde på de forskellige arbejdsarter, der er nødvendig for menneskenes overlevelse og dermed reproduktionen af det økonomiske system ('proportional produktion'). Denne grundteori - arbejdsværdilæren - har jeg kritiseret i Lundkvist, 1981 (Kapitel 9), hvortil der henvises. I Sraffa's grundmodel (Sraffa, 1960), hvor der ikke er overskud, bestemmes priserne rent teknologisk, mens modellen med overskud også indeholder en politisk bestemmelse; i øvrigt gør jeg ikke Sraffa's teori til genstand for en selvstændig analyse.

Disse teorier er objektive fordi de tager deres udgangspunkt i de sociale og teknologiske sammenhænge, der må etableres, hvis det økonomiske system som sådan skal kunne eksistere. Ingen benægter naturligvis at øget forkærlighed for kaffe tenderer mod at hæve kaffeprisen, men sådanne subjektive og vilkårlige præferencer kommer her i anden række; hos

Marx inddrages den af udbud og efterspørgsel bestemte markedspris først i Kapitel 10 i 3. Bind af *Das Kapital*, og Sraffa ser helt bort fra ændringer, dermed også ændringer i behovene (hverken marginalprodukt eller marginalnytte optræder i hans bog).

Heroverfor står den **subjektive** værdi- og pristeori, der fik sit gennembrud i 1870erne. Det er den, der er genstand for analysen i Sektion C. Som vi skal se er denne tradition fra starten delt i to væsensforskellige retninger. For det første har vi den østrigske skole (Menger, Böhm-Bawerk og Wieser), der éntydigt baserer værdien og dermed prisbestemmelsen på færdigvarenyttens, idet omkostningerne vurderes efter deres bidrag hertil (tilskrivningsprincippet); denne monistiske værditeori må afvise at ligestille nytte og omkostninger, dermed efterspørgsel og udbud. For det andet har vi den neoklassiske skole (Marshall, med rødder tilbage til Jevons), der begriber omkostningerne som negativ nytte ('arbejdspine' og 'venten'); denne dualistiske opfattelse sidestiller nytte og omkostninger og bestemmer prisen som en ligevægt mellem efterspørgsel og udbud.

Den overordnede fremgangsmåde er denne: Snarere end at sætte argumenterne pro et contra den subjektive og objektive tilgang op overfor hinanden i en umiddelbar konfrontation, tager jeg udgangspunkt i analysen af den subjektive teori og søger herigennem at vise at dennes begrundelse (i institutionel individualisme) nødvendigvis leder til den sociale tilgang som den overordnede, dermed mere fundamentale.

Kapitel 7 analyseres den ældre subjektivismen. Jeg fokuserer på den nævnte modstilling mellem monistisk østrigsk og dualistisk neoklassisk værditeori. Det konkluderes at begge teorier kan redegøre for priserne, men at østrigske problemer med variabelt udbud af især arbejdet gør den neoklassiske teori mest troværdig som værditeori.

Kapitel 8 diskuterer de metodologiske problemer, som subjektivismen har rejst.

Kapitel 9 behandler nyere teori, der er agnostisk mht. **hvad** agenterne stræber efter, altså nyttens indholdsbestemmelse. Modsætningen mellem østrigere og neoklassikere udspiller sig nu på et nyt nivo, hvor østrigerne fastholder subjektivismen, nu omdefinert til et proceduralt begreb, mens neoklassikernes ønske om objektiv videnskabelighed, understøttet af empirien, bringer dem på kollisionskurs med subjektivismen.

Hidtil har subjektivismen været forudsat. Sektionen afsluttet med Kapitel 10, hvor begrundelsen af subjektivismen diskuteres; det konkluderes at subjektivismen står og falder med individualismen.

Kapitel 7. Østrigsk og neoklassisk værdi- og pristeori

7.1. Indledende

Den subjektive værditeori hævder at kilden til værdi skal findes i **nytten**, nærmere bestemt i den subjektive **oplevelse** af nytten. Heraf følger straks to karakteristika: at værdien er **psykologisk** og at værdien er **individuel**. Vore præferencer eller værdimålestokke er forskellige, så ét og samme gode kan vurderes meget forskelligt af forskellige personer.

Værdien er det jeg oplever som nyttigt, og det jeg oplever som nyttigt må være noget jeg **stræber efter**, altså være mit mål. At sige at kartofler har værdi for mig er at sige, at jeg stræber efter dem, at erhvervelsen af deres nytte er et mål for mig. Dette må følge med begrebslogisk nødvendighed.

Derimod er der ingen, der har lovet, at denne bestræbelse lykkes, at jeg faktisk får kartoflerne, ej heller at min **forestilling** om kartoflernes nytte svarer til den **faktiske** nytte de giver mig. Men det er forestillingen, der er vigtig, thi det er den, der er både drivkraft og kompas for mine handlinger. Jeg stræber altså efter den af mig selv definerede nytte.

Den subjektive værditeori har to funktioner indenfor økonomiteorien.

For det første skal teorien forklare de relative priser ved at vise at disse i sidste instans er bestemt af vores oplevelse af nytten. Dette er teoriens funktion i den **statistiske** økonomiteori, og det er dette aspekt neoklassikerne pointerer.

Vor stræben efter nytte er iflg. subjektiv værditeori reguleret af 2 love:

a) **Gossens 1.lov**, som siger at marginalnytten af et bestemt gode aftager med mængden, og at den på et tidspunkt bliver nul og negativ; de første kartofler giver mig stor nytte, de næste mindre og de sidste er kun til besvær.

b) **Gossens 2.lov**, som siger at en given ressource (fx 1.000 kr. eller 5 timers arbejde) giver mig størst mulig nytte, hvis jeg fordeler den på en sådan måde at den giver samme marginalnytte i dens forskellige anvendelser; fx skal den sidste krone, som jeg bruger til køb af kartofler, give mig samme nytte som den sidste krone brugt til køb af ost, etc. mht. de øvrige goder. Dette er det **rationelle forbrugsvalg**, og det er let at bevise (hvilket dog ikke gøres her).

Både Mengers og Jevons søgte ud fra den abstrakte subjektive værditeo-

ri, som formuleret ovenfor, at bestemme det simple bytteforhold mellem to parter og to varer; det vises at det bytteforhold, hvor der er ligevægt, er bestemt af godernes marginalnytte for parterne. Dette princip - at den subjektive nytte (marginalnyttens) bestemmer bytteforholdet - søges derefter generaliseret til også at gælde andre udvekslingsformer, specielt fuldkommen konkurrence. Der er mange forskelle i fremstillingsform og detaljer, men i det grundlæggende er Mengers og Jevons helt på linie, når det gælder denne rene udvekslingsanalyse, hvor produktionen (arbejdet) ikke er inddraget.

På dette pristeoretiske område er der siden sket ubetvivlelige analytiske fremskridt. Edgeworth viste at der i det simple bytte ('bilateralt monopol') er rum for en vis ubestemthed; dette ændrer intet afgørende, specielt ikke for Menger, der ikke var så optaget af den statiske pristeori og dermed af den præcise bestemmelse af bytteforhold og priser. Senere har den ordinale teori forbedret pristeorien (jvf. Kapitel 9).

For det andet skal denne subjektive værdi vises at være den **drivende kraft** i det økonomiske system og derfor den kategori der strukturerer fremstillingen; dette er teoriens funktion i den **dynamiske** økonomiteori. Det er især østrigerne, der har lagt vægt på dette sidste aspekt. Til sammenligning har også Marx's arbejdsværdilære denne dobbeltfunktion; når man her tænker på det sidste aspekt - arbejdsværdilæren som kapitalismens grundlov - betegnes den 'værdiloven'.

Også denne side af subjektiv grundteori er blevet revideret, men som det vil fremgå af Kapitel 9 kan vi ikke her tale om et indiskutabelt fremskridt.

Lad os dernæst se på de to afgørende varianter indenfor subjektiv teori.

Jevons begrundet sin teori i utilitarismen, dvs. den almene filosofi (eller antropologi), der siger at vi stræber efter at opnå lyst ('pleasure') og undgå smerte ('pain'). Dette extra-økonomiske princip appliceres så på økonomien, hvilket indebærer to ting:

a) Stræben efter nytte er fundamentalt en stræben efter lyst, dvs. nytten gives et specifikt psykologisk indhold.

b) Stræben efter nytte må logisk lige- og sidestilles med en stræben efter at undgå smerte, idet 'smerte' tolkes økonomisk som 'arbejdsbesvær'. Nytte og arbejdsbesvær er det positive og negative udtryk for det samme, hvorfor arbejdsbesvær begribes som negativ nytte ('disutility').

Dette medfører at teorien bliver to-sidet, når produktionen inddrages:

overfor den nytte, arbejdet giver i form af forbrugsgoder, står ubehaget ved arbejdet. Dette leder til Marshall's dualistiske teori, hvor vi på den ene side har efterspørgslen, hvis regulerende princip er nytten, på den anden side udbudet, der i sidste instans er bestemt af ubehaget ved at bringe godet til markedet; dette ubehag er 'realomkostningen', og det består udover arbejdsbesværet af kapitalistens ubehag ved at 'vente'. Udtrykket 'realomkostning' er ualmindeligt forvirrende, fordi mange vel associerer 'real' med 'objektiv', men her er det lig med 'subjektiv'; det 'reale' kommer fra modsætningen til det 'monetære', altså omkostningerne målt i kroner.

Bemærk at dette stadig er en 100% subjektiv og psykologisk teori, selvom godenyttens ikke længere er det enerådende princip. Ved at give arbejdet en selvstændig rolle mente Marshall at have udformet et kompromis mellem - eller syntese af - Ricardo og nytteteorien, men fordi han tolker arbejdet subjektivt er der en afgrund mellem ham og Ricardo/Marx (hvor det afgørende er det teknisk - og socialt - nødvendige arbejde, ikke den subjektive oplevelse af dette).

Menger og østrigerne afviser utilitarismen, med dens indbegrebne ligestilling af smerte og lyst, arbejdsbesvær og godenytte. De knytter værdien - og dermed prisforklaringen - éntydigt til godenyttens (færdigvarenyttens). Denne er vores ultimative mål, derfor værdikriterium, og arbejdet begribes kun positivt, nemlig som middel til at virkeliggøre dette mål. Arbejdet får 'tilskrevet' værdi i den udstrækning det skaber nytte; det har, anderledes udtrykt, kun en efterspørgselspris.

Hvad da med arbejdets udbudspris? arbejdet negativt forstået, som arbejdsbesvær? Kort sagt: Hvordan skal omkostningerne begribes, om overhovedet? Menger beskæftigede sig, forbløffende nok, stort set ikke med dette spørgsmål, men senere østrigere (Böhm-Bawerk og - især - Wieser) gjorde. Vi vil se hvordan de søger at løse - eller omgå - problemet ved at begribe omkostningerne som tabt eller ofret færdigvarenytte ('offeromkostninger' eller 'alternative omkostninger').

Iflg. Marshall er udbud og efterspørgsel - realomkostninger og nytte - lige vigtige ved bestemmelsen af prisen; på samme måde som de 2 blade i en saks er nødvendige for at klippe (Marshall, 1890: 290). Ved at tolke omkostningerne som negativ - tabt - godenytte begriber østrigerne imidlertid (med Schumpeter's ord) de 2 blade som lavet af samme stof: godenytte; økonomiteorien er subsumeret under ét altforklarende princip.¹

Dette giver en fundamental forskel i tolkningen af den subjektive teori. I Jevons' og Marshall's dualistiske vision må balancen mellem omkost-

ninger og nytte, udbud og efterspørgsel blive fundamental; her har vi kilden til neoklassisk ligevægtstænkning. Østrigsk monisme, derimod, må kritisere en sådan sidestilling af to ligeværdige kræfter som overfladisk; økonomien har én og kun én essens, nemlig færdigvarenyttens.

Denne divergens diskuteres i afsnit 7.4, hvor det argumenteres at Jevons/ Marshall har ret på den fælles subjektivistiske og individualistiske præmis. Noget andet er at det kan argumenteres at den neoklassiske ligevægtstænkning bliver kritisabel, når kapitalen inddrages i analysen, fordi det da snarere bliver profitmaximering end undgåelse af arbejdsbesvær og 'venten', der styrer produktion og udbud. Det er ikke givet at profitmaximering og nyttemaximering er ligeværdige kræfter. Marxister vil hævde at sidstnævnte stræben er underordnet den førstnævnte, og i Bog 3 søger jeg at vise at profitbegrebet simpelthen eksisterer i en anden logisk dimension end nyttebegrebet, hvorfor en umiddelbar sammenligning og sammenstilling er meningsløs. Hvis denne kritik holder bliver neoklassisk udbud- efterspørgselsanalyse - dermed grundlaget for ligevægtstænkningen - meningsløs på kapitalnivoet. Under alle omstændigheder er denne dualistiske tænkning ikke selvindlysende rigtig, ikke neutrale analytiske redskaber der automatisk vokser ud af økonomien; neoklassisk teori har begrundelse behov.

7.2. Modsigelsen i Jevons' værditeori

Der er en fundamental modsigelse i Jevons' værditeori.

Som god radikal nytteteoretiker, med en udviklet allergi mod alt hvad der kan lugte af Ricardo, arbejdsværdi og objektive omkostninger, tilslutter han sig det østrigske synspunkt: at værdi alene udspringer af (forbrugsgode) nytten, og må derfor afvise at arbejde som sådan, dvs. direkte, kan påvirke værdien:

"Repeated reflection and inquiry have led me to the somewhat novel opinion, that **value depends entirely upon utility**. Prevailing opinions make labour rather than utility the origin of value; and there are even those who distinctly assert that labour is the **cause** of value. I show, on the contrary, that we have only to trace out carefully the natural laws of the variation of utility, as depending upon the quantity of commodity in our possession, in order to arrive at a satisfactory theory of exchange, of which the ordinary laws of supply and demand are a necessary consequence. This theory is in harmony with facts, and, whenever there is

any apparent reason for the belief that labour is the cause of value, we obtain an explanation of the reason. Labour is found often to determine value, but only in an indirect manner, by varying the degree of utility of the commodity through an increase or limitation of the supply" (Jevons, 1871: 77).

"The mere fact that there are many things, such as rare ancient books, coins, antiquities, etc., which have high values, and which are absolutely incapable of production now, disperses the notion that value depends on labour" (Jevons, 1871: 186; se også resten af siden).

Hvad Jevons her polemiserer imod, er ideen om at arbejdet kan skabe positiv værdi. Arbejdet som et negativt fænomen, som arbejdsbesvær og 'pine', er ikke i hans tanker, men hans **ord** siger at værdien kun afhænger af godelysten.

Dette er imidlertid i eklatant modstrid med kapitlet "The Theory of Labour", der følger umiddelbart efter det sidste Jevons-citat. Her pointeres at arbejdsbesvær indebærer 'disutility' (negativ nytte), hvorfor det må være på **samme logiske plan** som 'utility' (fra goderne), jvf Schumpeter:

"From the standpoint of a calculus of pleasure and pain, 'disutilities' - the term is Jevons' - should be in fact introduced on the same level as utilities" (Schumpeter, 1954: 1057).

Konsekvensen heraf er at vore mål, dermed værdien, er **dobbelt** bestemt: opnåelse af godelyst og undgåelse af arbejdsbesværets negative nytte, hvilket kunne sammenfattes i stræben efter 'nettonytte' (godelyst minus - strengt taget plus - arbejdets negative nytte) som værditeoriens grundlov.² Dette indebærer den Marshall'ske teori med et af efterspørgsel og nytte uafhængigt udbud, bestemt af realomkostningerne.

Det er klart at det er denne værditeori, der er konsistent med hans utilitaristiske begrundelse af værditeorien (opnåelse af lyst og undgåelse af smerte). Derfor er det denne side af Jevons, som jeg lægger til grund: Jevons lægger kimen til neoklassisk ligevægtstænkning.

Interessant nok er Jevons i 2.udgaven blevet klar over denne modsigelse! I forordet til denne udgave skriver han:

"I have expressed a feeling in more than one place that the whole theory might probably have been put in a more general form by treating labour as negative utility, and thus bringing it under the ordinary equations of exchange," men det bagatelliseres som "faults in the form

rather than the matter" (Jevons, 1871: 47f).

Senere siges i en fodnote til 2.udgaven, at

"it is possible that the true solution will consist in treating labour as a case of negative utility, or negative mingled with positive utility. We should thus have arrived at a higher generalization .." (Jevons, 1871: 189).

Denne 'højere generalisering' kan dårligt være andet end en dualistisk teori á la Marshall, evt. formuleret som en grundlov om at agenterne stræber efter at maximere nettonytten.

7.3. Østrigsk omkostningsteori: Tilskrivningsprincippet og alternative omkostninger

Hvis man som østrigerne identificerer målet for vor stræben - altså værdien - med forbrugsgodets nytte, så er det klart at produktionsmidler kun kan have værdi i den udstrækning, de tjener som middel for dette mål: De må få deres værdi afledt eller tilskrevet fra værdien af det færdige gode. Hvis fx en maskine kan give megen færdigvarenytte får den en høj værdi, men producerer den ret unyttige ting bliver dens værdi tilsvarende lille. En parallel: Hvis mit **eneste** mål er at springe højt, tilskriver jeg mine benmuskler værdi i den udstrækning de hjælper mig med at virkeliggøre dette mål; en eventuel smerte bliver pr. definition irrelevant.

Tilskrivningsprincippet betragter produktionsfaktorerne positivt, som midler til at få forbrugsgodenytt; de får en positiv værdi. Teoretikere i Jevons/Marshall traditionen vil udtrykke det på den måde, at vi kun ser på faktorenes efterspørgselspris.

Hverken Böhm-Bawerk eller Wieser (Fisher kunne her tilføjes) benægtter at det ser ud som om omkostningerne udgør en selvstændig prisdeterminator, ligestillet med forbrugsgodenytt; umiddelbart er prisen bestemt fra to sider, både udbud og efterspørgsel. Men hvad er 'omkostninger'? Det er noget negativt, et tab, og hvis værdi éntydigt udspringer af forbrugsgodenytt, så må ethvert tab **ultimativt** være et tab af forbrugsgodenytt. Den østrigske teori indbegriber altså at skønt omkostninger umiddelbart fremstår som objektive (2 timers arbejde, 3 kg kul), så er de i sidste instans intet andet end negativ færdigvarenytt.

Menger gik ikke i detaljer.³ Hans bidrag begrænsedes til den fundamentale idé samt terminologien: forbrugsgoder kaldes goder af 'lavere

orden' og produktionsgoder goder af 'højere orden'. Hans efterfølgere, specielt Wieser, applicerede princippet på de forskellige teknologiske tilfælde.

Hvis et gode af lavere orden skabes af kun ét gode af højere orden, og hvis dette 'højere' gode kun kan skabe netop dette 'lavere' gode, får det 'højere' gode præcis samme værdi som det lavere. Wieser's eksempel er en kilde, der kun kan bruges til at producere velsmagende mineralvand (Wieser, 1893: 175); man kan også tænke på en arbejdskraft, der er så specialiseret at den kun kan tilvirke en særlig type computere.

I denne situation er der ikke noget at raffle om. Kilden hhv. arbejdskraften får værdien direkte tilskrevet fra mineralvandets hhv. computerens værdi; faktorværdien/prisen bestemmes éntydigt af færdigvareværdien/prisen. Heri ligger - og det er det vigtige nu - at faktorværdien/prisen **ikke** bestemmer færdigvareværdien/prisen, dvs. denne sidste er ikke (også) bestemt af nogle 'omkostninger'. Q.E.D. Den østrigske teori går her rent igennem, så det kan ikke undre at illustrationerne af dette tilfælde er legio: Man graver efter diamanter fordi de har værdi, diamanter har ikke værdi fordi man graver efter dem (Menger); og Tokayervinen får ikke sin værdi fra jordbundens særlige kvalitet, det er den anden vej rundt (Böhm-Bawerk).

Hvad skal vi overhovedet her forstå ved 'omkostninger'? Omkostningen ved at fremstille den nævnte computer er umiddelbart fx 105 af disse meget specialiserede arbejdstimer. Men i realiteten - værdimæssigt - er det eneste tab, der kan være tale om, tabet af computernytte, nemlig hvis computeren ikke fremstilles. Hvis den fremstilles er der ingen tab, thi de 105 timer kunne ikke have været brugt anderledes. Fremstillingen af computeren er **omkostningsfri**: Der er intet offer knyttet til timerne anvendelse til computer-fremstilling, eftersom de ikke har nogen alternativ anvendelse; timerne skal ikke lokkes hen til computerbranchen.⁴

Hvis vi ikke har et sådant ét-til-ét forhold, dvs. hvis produktionsfaktoren kan skabe mange forskellige forbrugsgoder, eller hvis et forbrugsgode kræver mange forskellige produktionsfaktorer, bliver udregningen af produktionsfaktorværdien lidt mere kompliceret. Wieser's eksempel er at en ressource, nemlig vand fra en bestemt kilde, kan frembringe 3 typer nytte: fra mineralvandet, fra vand til overrissing og fra drikkevand til kvæg; de 3 vandanvendelser er, i Wieser's terminologi, beslægtede ('cognate') goder.

Dette ændrer intet ved princippet: at omkostninger kun kan være tabt

færdigvarenytte. Men nu er der faktisk et tab ved at fremstille mineralvand, nemlig nytten fra de alternative anvendelser af vandet; dette er ideen om alternative omkostninger (nemlig 'alternativ' til især arbejdsomkostninger) eller offeromkostninger (idet jeg 'ofrer' nytten fra drikkevand til kvæg og fra overrisling ved at fremstille mineralvand).

Wieser's teori er, lidt mere detaljeret, denne: Når vi har 'beslægtede' produkter, ser det umiddelbart ud som om omkostningerne - faktorydelser - udgør en selvstændig bestemmelse af prisen, på linie med nytten. Men dette er kun tilfældet, fordi vi betragter godet (mineralvandet) isoleret; når vi almengør analysen til at omfatte alle de 'beslægtede' goder, mister omkostningerne dette skin af selvstændighed, udbudet forsvinder som en selvstændig prisbestemmer, og prisen kan ses i sidste instans at være en efterspørgselspris, altså alene bestemt af marginalnyttens.

Hvordan?

Når en produktionsfaktor (kilden) kan skabe mange forskellige goder får faktoren iflg. Wieser sin værdi tilskrevet fra den anvendelse, hvor den giver den laveste marginalnytte. Kildevandet vil blive anvendt til de 3 formål indtil nytten af én liter vand er faldet til samme nivo for alle 3 anvendelser (Gossen's 2. lov); denne almene - og minimale - marginalnytte bestemmer kildens værdi. Prisen på mineralvand er umiddelbart bestemt af dets marginalnytte og dets omkostninger (mineralvandets udbudspris), men det ses at disse omkostninger på sin side er bestemt af marginalnyttens fra samtlige anvendelser af vandet. Mineralvandets pris er alene bestemt af nytten, - ikke af mineralvandets isolerede nytte, men af vandets (faktorydelsens) almene nytte. Jvf. Wieser:

"Between costs and utility there is no fundamental opposition. Costs are goods valued, in the individual cases, according to their general utility. .. Thus where the law of costs obtains, utility remains the source of value. More than this, marginal utility remains the measure of value" (Wieser, 1893: 183).

Wieser's analyse giver os en kvantitativ præcisering af de alternative omkostninger: Hvis det kræver 1 liter kildevand at fremstille 3/4 liter mineralvand, og hvis denne liter i sin bedste alternative anvendelse kunne have givet en nytte (marginalnytte) på 'fem', så er den alternative omkostning ved at fremstille 3/4 liter mineralvand fem nytteenheder; i ligevægt vil marginalnyttens som nævnt være ens i alle anvendelser.

7.4. Neoklassikere eller østrigere?

Hvem har - indenfor den subjektivistiske 'vision' - ret: Neoklassikerne eller østrigerne? Svaret er vigtigt, for som nævnt giver det to meget forskellige 'visioner' af økonomien og to meget forskellige principper for opbygningen af den økonomiske teori, vægtningen af de forskellige økonomiske kategorier etc.

I første omgang (7.4.1) vises at østrigernes pristeori med nødvendighed følger af deres værditeori; der er her en dyb indre konsistens. Umiddelbart giver det østrigske synspunkt nogle pristeoretiske problemer, men det vises at disse finder en naturlig løsning. Pristeorien som sådan kan altså ikke diskvalificere dette synspunkt.

I anden omgang (7.4.2) kontrasteres de to værditeorier, og det argumenteres at deres fælles individualistiske standpunkt ('Robinson') taler til fordel for det neoklassiske synspunkt.

7.4.1. Pristeori

Som sagt **forudsætter** vi nu at den østrigske værditeori er korrekt.

Den umiddelbare indvending mod den monistiske pristeori er at udbudet umiddelbart medbestemmer prisen. Som vi har set giver Wieser's generaliserede tilskrivningsprincip et svar på dette problem, thi det tager højde for at udbudet af et bestemt gode, fx mineralvand, er variabelt. Han forudsatte imidlertid en given faktorydelse, fx 1000 liter pr. døgn fra kilden. Det gjaldt blot om at **fordele** denne ydelse på de forskellige anvendelser. Produktion og omkostninger har **totalt** set været sat lige så effektivt i parentes som i den rene udvekslingsanalyse, hvor der udtrykkeligt abstraheres fra produktionen; det kan derfor ikke undre at vi kunne konkludere, at omkostningerne ikke spillede nogen selvstændig prisbestemmende rolle.

Faktisk forudsætter østrigerne stort set givne faktorydelser. Varieres disse - enten ved at mængden af produktionsfaktorer ændres eller ved at mængden af ydelser fra en given mængde faktorer øges - får de tilsyneladende et problem med at udlede priserne alene af marginalnyttens (efterspørgselssiden), thi alle véd at et større udbud af faktorydelser vil sænke disses pris og dermed også prisen på de færdigvarer, som de resulterer i.⁵ Ikke mindst grundet den østrigske vægtning af det dynamiske perspektiv, vil det være helt utilfredsstillende, hvis de ikke kan løse dette problem, men må sætte punktum med en indrømmelse af at deres teori savner gyldighed for dette 'tilfælde'. Modsætningsvist tager arbejdsværdilæren

ikke alvorlig skade af at måtte melde pas overfor ikke-reproducérbare goder såsom 'sjældne billeder', thi disse er på forhånd bestemt som udenfor teoriens domæne.

Lad os undersøge sagen. Vi kan skelne mellem subjektive og objektive kilder til ændret faktorudbud.

Østrigsk værditeori forudsat, giver det ingen pristeoretiske problemer, hvis faktorudbudet ændres af **subjektive** grunde. Vi graver efter diamanter - øger deres udbud - fordi de er nyttige, og vi øger arbejdsudbudet fordi vi ønsker mere godenytte. Ifølge neoklassikernes generelle ligevægts-teori er dette primitivt, for øget faktorudbud betyder øget faktorindkomst og denne influerer ubetvivleligt på godernes marginalnytte, dermed værdi; hvis arbejderne tjener mere, reduceres marginalnyttens af et givet gode. Marginalnyttens bestemmer via tilskrivningsprincippet faktorpriserne, dermed indkomsten, men indkomsten bestemmer lige så vel marginalnyttens og dermed priserne. Alt bestemmer alt, og derfor synes det vilkårligt at slå ned på godenytten som 'den første årsag'. Også en marxist som Maurice Dobb har i indkomsten og dens fordeling set en skjult variabel bag den oplevede godenytte og lagt dette forhold til grund for sin kritik af det østrigske standpunkt (Dobb, 1973: 169ff).

Hertil kan østrigsk værditeori svare at faktorudbud og faktorindkomst **ikke** er kategorielt ligestillet med færdigvarenyttens. Indkomsten er blot et **middel** til at opnå godenytte, og vi tjener penge **for at** kunne nyde den gode middag, vi spiser ikke for at overleve, således at vi kan tjene penge; 'indkomstmaximering' - for slet ikke at tale om profitmaximering - er underordnet nyttemaximeringen.

Imidlertid er det ubetvivleligt at der også er rent **objektive** kilder til ændret faktorudbud. Naturforhold kan fremkalde flodaflejringer, der giver mere landbrugsjord, eller vi kan - med Marshall (1890: 345ff) - forestille os en regn af meteorsten, der har så specielle egenskaber at de kan revolutionere mange industrigrene. I begge tilfælde øges udbudet og priserne falder, og dette prisfald kan ikke henføres til subjektive forhold.

Har vi ikke her en grænse for den subjektive værditeori som sådan (altså ikke blot for den østrigske version)? Må vi ikke sige at denne teori ikke kan gøre det, den skulle, nemlig forklare priserne alment, forklare alle priserne? Har vi ikke dementeret at hele økonomien kan subsumeres under nytteprincippet?

Overhovedet ikke. Fra en subjektivistisk vinkel beror priserne på vurderinger og disse er et menneskeligt prærogativ; derfor er det absurd

blot at **sige** at meteorstenen eller jorden som sådan kan (med)bestemme prisen. Disse fænomener kan naturligvis - på linie med ostens fysiske kvaliteter - influere vore vurderinger og dermed marginalnyttens, men det er marginalnyttens alene (nu er vi tilbage i den østrigske variant), der **bestemmer** prisen; dette understreges bl.a. af Fisher (1930: 461). Det vurderende menneske lever naturligvis altid i et bestemt naturligt miljø; dette kan muligvis påvirke vore vurderinger og dermed priserne, men at undersøge det er psykologiens og sociologiens opgave: økonomien må forudsætte det frie, selvbestemmende menneske, der gør dette objektive miljø til genstand for vurdering.

Som pointeret af Fisher (1930: 15): **Fysisk** er den objektivt betingede mængdeændring det første og ændringen i den subjektive vurdering det andet; flodaflejringen forårsager mere korn, hvilket 'forårsager' et fald i kornets marginalnytte (og dermed i priserne). Det subjektive element (marginalnyttens) er ikke blot en flygtig etape i prisbestemmelsen: det er et klart sekundært og ikke enerådende element. Men **værdimæssigt** er nytten det første, fordi den er målet. Fra denne vinkel må prisen tolkes som bestemt af (ikke 'forårsaget' af) faldet i marginalnyttens. Dette er den økonomiske kerne; derefter kan man så se på de faktorer af objektiv karakter, der har forårsaget den øgede mængde. Østrigsk teori hævder ikke det absurde, at vore vurderinger foregår i et vakuum af ren subjektivitet, eller at vore præferencer er medfødte og uforanderlige.

På ét punkt løber den østrigske pristeori dog ind i et problem.

Såfremt vi i teknisk henseende har en cirkulær struktur, hvor kul producerer jern, der producerer kul etc., er tilskrivningsprincippet inoperabelt, for hvad er nu 'højere' og hvad er 'lavere' goder (jvf. Stigler, 1949: 158ff)? Det siges gerne at østrigsk teori er kendetegnet ved at tænke økonomien lineært, fra produktionsfaktorer til færdigvarer (fx Böhm-Bawerk's kapitalteori). Hertil må siges dels at dette kun gælder det fysisk-tekniske, dels at dette kendetegn altså er nødvendigt; teorien har ikke gyldighed for en cirkulær teknisk struktur.

Østrigsk værditeori forudsat, kan vi konkludere at pristeorien ikke løber ind i selvmodsigelser eller urimeligheder, men at den har begrænset gyldighed.

7.4.2. Værditeori

Vi glemmer nu pristeorien og går til grunden, nemlig østrigsk versus neoklassisk værditeori. Hvilken er korrekt, vurderet ud fra det fælles

subjektivistiske standpunkt?

I dette afsnit vil jeg søge at begrunde, at den østrigske tolkning af omkostningerne, specielt arbejdsomkostningerne, som alternative omkostninger er ubegrundet, og at det subjektive fundament i stedet må tilsige at arbejdsudbudet - og dermed godeudbudet - afhænger af arbejdsbevisværet, forstået som en irreducibel 'pine'.

Begrundelsen har den **forudsætning** - som først vises i Kapitel 10 - at subjektivismen er funderet i **individualismen**. Vor overdommer bliver dermed Robinson Crusoe. Og han udtaler uden omsvøb at Menger og østrigerne har uret i at udnævne færdigvaregodets nytte til **eneste** mål og derfor værdi; for Robinson er det nemlig også vigtigt at undgå ubehaget, pinen eller den negative nytte, der er forbundet med arbejdet. Beviset er i god subjektivistisk ånd baseret på introspektion, nemlig Robinson's formodede motivationer: Han begynder formentlig at arbejde, fordi han har brug for nogle goder; han stræber efter færdigvarenytte. Så længe arbejdet er behageligt vil han stadig udvide produktionen. Men på et eller andet tidspunkt må en forlængelse af arbejdsdagen være ubehagelig, måske helbredsundergravende, måske - efter 18 timer pr. dag - direkte dødelig på nogenlunde kort sigt. Og det er denne grænse, der er afgørende.

I sin ultimative konsekvens hævder østrigsk værditeori, at vi producerer for at forbruge, uden hensyn til omkostningerne. Men en sådan påstand om at kun færdigvarenyttens er mål og derfor kilde til værdi, er urimelig, fordi denne monistiske værditeori i sin konsekvens indebærer at Robinson dør af udmattelse på toppen af et bjerg af goder. Ihukommende en tidligere parallel: En højdespringer stræber nok efter at hoppe så højt som muligt, men hun er ikke villig til at ofre sine benmuskler for dette mål, herunder risikere at blive krøbling; disse musklers værdi er derfor kun til dels afledt af (tilskrevet fra) ønsket om at hoppe højt; de tilskrives også en selvstændig værdi ('helbred'), der fungerer som en mod-værdi til 'hoppeværdien'.

Arbejdsværdilæren hævder, i Smith's populære formulering, at arbejde er **kilde til værdi**, fordi det er det der **skaber rigdommen**. Nicht so, svarer østrigerne: Arbejdet skaber de fysiske **ting**, men disse er kun **rigdom** i kraft af vor vurdering; arbejdsværdilæren kommer altså for skade at slutte fra det teknisk-kausale til det værdimæssige, skønt sidstnævnte eksisterer i en anden, nemlig teleologisk, dimension. Meget vel, men det er en forkortet og ikke konsekvent subjektivisme, der undtager arbejdsaktiviteten som genstand for vurdering.

Kan østrigerne ikke svare med det begrebslogiske argument, at værdien er målet og derfor nødvendigvis positiv, noget eftertragtelssværdigt, således at det man stræber efter at **undgå** (arbejdsbesværet) på forhånd må udelukkes fra værditeorien? Og at de fint kan akkommodere Robinson's problem ved at betragte undgåelse af arbejdsbesvær som en (positiv) præference for **hvile**? Hvile kan ses som et gode på linie med ost og brød, og dermed får vi kun én type mål, kun én værdikilde, nemlig godenytten. Paradoxalt nok stammer denne - i dag velkendte betragtning - fra Marshall (1890: 117), mens den ikke findes hverken hos Menger, Böhm-Bawerk eller Wieser. Formelt set er løsningen vel korrekt, men alligevel har jeg to indvendinger. Den første er at det psykologisk (introspektivt) forekommer lidet sandsynligt at den dødtrætte Robinson oplever sagen på denne bagvendte måde; den anden er at markedet ikke sætter en pris på hvile, men på arbejde, dvs. vi får den anomali at vi har et gode (hvilenytten) uden en pris; hvad skal vi så med dette 'gode' i økonomiteorien?

Østrigerne kan ikke anerkende arbejdsbesværet uden at forråde deres grundteori: at økonomien og markedet éntydigt er styret af nyttemaximering. Det er formentlig derfor - og ikke af pristeoretiske grunde - at de er så uvillige til at tale om variabelt faktorudbud.⁶ Deres 'alternative' omkostningsteori forudsætter det, der skulle bevises, men ikke kan bevises, nemlig at der ikke er et valg mellem undgåelse af arbejdsbesvær på den ene side og godenytte på den anden side. Ressourcen eller faktorudbudet må betragtes som given skæbne for at valget kan indsnævres til alene at være et valg mellem godenytter. Værdiproblemet reduceres således til den nytteoptimale fordeling af den givne arbejdsmængde; her - og kun her - giver det mening at betragte 'omkostningerne' ved at få en ost, ikke som en times arbejdsbesvær, men som den mistede nytte af de 5 brød, som denne times arbejde alternativt kunne have givet mig.

Den alternative omkostningsbetragtning anlægges ofte ved konkrete, fx driftsøkonomiske, problemstillinger og det er der selvfølgelig ikke noget kontroversielt i. Ofte får man imidlertid det indtryk at betragtningen ses som et neutralt 'analytisk redskab', som teoretisk økonomi kan bruge efter forgodtbefindende, men det er altså ikke tilfældet. Teorien er netop 'alternativ', nemlig til den Marshall'ske realomkostningsteori, og som sådan indbegriber den det specifikke - og uholdbare - østrigske verdensbillede, der er karakteriseret ved at grundmodellen for markedsøkonomien - når Robinson møder Fredag - bliver en ren udvekslingsmodel, hvor det er ligegyldigt hvor de udvekslede goder kommer fra, således at pro-

duktionen er teoretisk sekundær. Til tider beskrives den subjektivistiske 'vision' som et 'udvekslingsparadigme', der så stilles overfor Ricardo's, Marx's og Sraffa's 'produktions- eller overskudsparadigme' (Baranzini og Scazleri, 1986: 1-88, og Bharadwaj, 1989: 1), men det er kun rigtigt for den østrigske version. Det er ukorrekt som en beskrivelse af det neoklassiske standpunkt; ganske vist begynder fremstillingen af ligevægtsteorien ofte - fx hos Walras - med at se bort fra produktionen, men dette er en rent heuristisk foranstaltning ('for at forstå det komplicerede, må vi starte med det enkle').

Vi må altså konkludere at Jevons - rettere 2.udgavens konsekvente Jevons - udtrykker den rigtige, dualistiske subjektivistiske teori.⁷ Men bemærk at argumentet herfor ikke fandtes i pristeorien, i udbud og efterspørgsel som lige nødvendige blade for at saksen kan klippe (prisen bestemmes); argumentet fandtes gennem en abstrakt-realistisk betragtning af individets - Robinson's - situation.

Endelig kan det være interessant at spørge hvad der drev østrigerne til deres monistiske værditeori?

Baggrunden er naturligvis subjektivisternes generalopgør med arbejdsværdilæren, men hvorfor bliver svaret en afskaffelse af omkostningerne som teoretisk fundamentalkategori, snarere end en subjektivering af disse omkostninger til Marshall'ske realomkostninger? Her må det være relevant at pege på det politiske forhold, at østrigerne alle dage har været de mest uforbeholdne tilhængere af markedsøkonomi; dette harmonerer med - uden at det skal afgøres om politik eller teori er det første - at den østrigske teori tegner det mest positive billede af dette økonomiske system, thi agenternes frihed hæmmes ikke af noget arbejdsbesvær og den éntydige nyttemaximering fremhæver éntydigt markedets velfærdsfremmende karakter. Bucharin mente i øvrigt, at 'afskaffelsen' af arbejdsbesværet til fordel for det ubesværede forbrug reflekterede rentekapitalisternes position af at være nydende uden at være ydende, hvorfor den østrigske teori ville 'fortæres i den kommunistiske revolutions flammer' (1926: 8)!

NOTER

1. Schumpeter, 1954: 922. Alligevel minimerer han forskellen mellem østrigerne og Jevons/Marshall.

2. Modsigelsen kan også ses i Jevons, 1871: 102f, hvor det dels siges at vi "labour to produce with the sole object of consuming", dels at økonomiens problem er "à satisfaire nos besoins avec la moindre somme de travail possible" (Jevons citerer her bifaldende en franskmand). Men når en målsætning underlægges en 'constraint' eller bibetingelse, der selv kan være genstand for vurdering, er den ikke længere enerådende.

3. Menger, 1871: 55-67. Tilskrivningen diskuteres altså i starten af hans fremstilling, dvs. han behandler for så vidt produktion før udveksling; men han diskuterer udveksling af goder som sådan før udveksling af producerede goder.

4. Ricardo antog at jorden producerede korn og kun korn. Heraf sluttede han, meget østrigsk, at kornprisen bestemmer jordprisen (jordrenten), ikke omvendt. Jorden er ingen omkostning ved kornproduktion, thi der kræves intet offer for at lokke den frem.

5. Østrigerne oplever helt klart nogle problemer i forbindelse med arbejdsudbudet. Böhm-Bawerk (1889: 177ff) gør alt hvad han kan, og det er i denne forbindelse meget lidt, for at bagatellisere variationer i arbejdsudbudet. Såvel hans som Blaug's diskussion (1985: 313f) af dette spørgsmål føres på et helt malplaceret konkret niveau: i hvilken udstrækning kan vore dages lønarbejder, de 'moderne ansættelsesmetoder' taget i betragtning, variere sin arbejdsindsats? Ikke meget, så derfor mener Blaug at den østrigske standardforudsætning om konstant faktorforsyning er OK. Som om den østrigske teoris gyldighed skulle afhænge af den specifikke ansættelsesmetode!

6. De grunde, østrigerne selv fremfører for at ignorere faktorvariation, er ikke overbevisende.

Wieser (1893: 196ff) giver en tilsyneladende indrømmelse ved at 'erkende' at arbejdsbesværet alene bestemmer værdien, hvis der er overflod af goder, thi her bliver godernes marginalnytte jo nul og derfor irrelevant. Men for det første er en sådan situation med overflod generelt økonomisk irrelevant; indrømmelsen er altså gratis. Og for det andet er der her også overflod af arbejde: ingen behøver at arbejde, hvorfor alt arbejde er frivilligt og derfor lystbetonet; indrømmelsen er altså forkert, eftersom arbejdsbesværet ikke bliver kilde til nogen værdi.

Hvis goderne (og arbejdet) er knapt, påstår Wieser at det er 'logisk' udelukket at goder kan have værdi både grundet nytten og grundet arbejdsbesværet (og da godet har værdi grundet nytten, må arbejdsbesværet altså være irrelevant), men begrundelsen herfor er uforståelig, eller snarere ikke-existerende.

7. Et andet spørgsmål er om nytten og ubehaget er gjort af samme stof, altså er det positive og negative udtryk for det samme. Utilitarismen og Jevons hævder dette, jvf. hans betegnelse 'disutility', altså negativ nytte, for arbejdsbehaget. Om dette er rigtigt er vel et spørgsmål for psykologisk teori. Hvis det hævdes at de to størrelser i sig selv er af forskellig natur giver en sammenligning af 'lyst' og 'pine', og dermed en beregning af en netto nytte, ingen mening. Det kan hævdes at Robinson er tvunget til at afveje, men i så tilfælde må vi forudsætte at han har en meta-standard.

Men for kritikken af østrigerne er dette ligegyldigt. Det eneste vigtige er at det subjektivt

begrebne arbejde på ét eller andet tidspunkt udgør en grænse for færdigvarenyttens, hvorfor denne ikke kan være enemål. Det økonomiske subjekts to nødvendige hensyn geråder på et tidspunkt i konflikt.